

ПРАДАВНЯ УКРАЇНА В ДЗЕРКАЛІ ЛІТЕРАТУРИ

Цьогоріч захопливу мандрівку стежками рідної літератури ви розпочнете з далекого минулого. Довідаєтеся, яким люди уявляли світ у сиву давнину, які народи були пращурами українців.

КУЛЬТУРА Й ВІРА ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ

Прадавня історія світу, зокрема України, оповита численними загадками й таємницями. До нас дійшло дуже мало відомостей із тих часів, і не всі вони вірогідні. Тому науковцям часто залишається тільки висловлювати припущення, які між собою конкурують. Деякі згодом підтверджуються додатковими фактами, а інші спростовуються.

Ускладнює ситуацію і те, що в давнину народи часто мандрували з місця на місце: чи то в пошуках кращої долі, чи рятуючись від ворогів, розселилися по різних територіях. Тому вони перемішувалися, розчинялися в інших племенах. Окрім того, одні й ті ж племена нерідко називали себе по-різному. Це вносить неабияку плутанину в розуміння праісторії.

У будь-якому разі історія українців розпочинається з появою слов'ян. Це велика група мовно й культурно споріднених етносів Європи. До неї належать українці, білоруси, поляки, чехи, словаки, болгари, серби, хорвати, чорногорці й інші народи. Прабатьківщиною слов'ян є лісостепові простори між Віслою і Доном, тобто землі переважно нинішньої України.

Одна з найпереконливіших гіпотез походження самоназви цього етносу філологічна. Очевидно, *слов'янами* називали тих, хто говорить словами, тобто зрозуміло. А от неслов'янський люд іменували *німцями* (або *німими*), адже їх не можна було зрозуміти. Слов'янські мови справді дуже подібні. Перші писемні згадки про слов'ян датують VI ст. н. е. Хоча формувалися вони впродовж IV–V ст.

Отже, українці є автохтонами (від грецьк. *місцевий, корінний*), тобто з'явилися і завжди жили там, де живуть і нині. Споконвіку вони були хліборобами, хоча й займалися також скотарством, мисливством, рибальством, ремеслами. Оці дві ознаки — автохтонність і хліборобство — і визначили *національний характер* (менталітет українців), зокрема особливу любов, прив'язаність до землі та рідного краю.

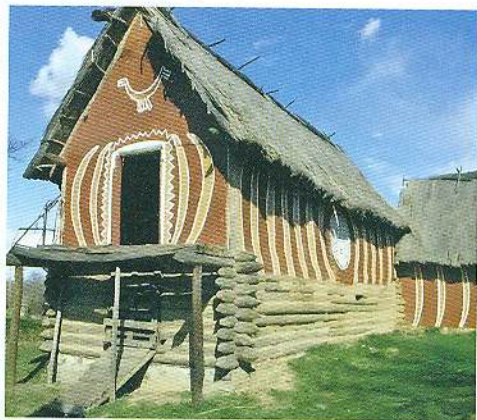
Наші предки намагалися жити миролюбно й демократично. Чужі землі не загарбували, але хоробро обороняли свої. Верховну владу в племені здійснювали народні збори — віче, де «всяк міг слово сказати». Віче обирало князя та контролювало його діяльність.

Багатьма якостями, мовними й культурними надбаннями збагатили українців і ті численні народи, які раніше тут проживали та поступово злилися

з українським або із часом пере-
селилися на інші землі. Це три-
пільці, кімерійці, кельти, готи,
гуни, скіфи, сармати та багато ін-
ших племен.

Особливо помітний вплив
справили трипільці (існували в
VII–III тис. до н. е.). Це одна з
найдавніших і наймогутніших хлі-
боробських цивілізацій. Саме
трипільці на українських землях
здійснили найвидатніший винахід
людства — колесо, а також одні з
перших приручили коня. В украї-
нському гончарстві, різьбярстві,
вишивках, писанках досі зберег-
лися геометричні рослинні орна-
менти трипільців.

Трипільська хата. с. Легедзине
(Черкащина). Сучасна реконструкція

Митці та доба

Упродовж тисячоліть наші пращури, як і інші народи, створили мудру й цікаву міфологію. Вам уже відомо, що міф — це образно-фантастичні уявлення наших предків про походження і будову світу, появу богів, природних стихій, людини.

Пригадайте!

- Дослідники розрізняють кілька груп міфів: космогонічні (від грецьк. *Всесвіт, народження*), теогонічні (від грецьк. *походження богів*), антропогонічні (від грецьк. *походження людини*), героїчні. Про що йдеться в кожній із цих груп?
- Скориставшись «хмарою» слів, розкажіть, яким богам і богиням поклонялися русичі та з якою стихією чи явищем пов'язували кожного / кожену з них.
- Пригадайте сюжети оповідей «Дажбог і Жива» та «Калина», які ви вивчали в попередніх класах. Чому перший твір за жанром міф, а другий — легенда?

Отже, *міф* — це первісна форма духовного життя, з якої згодом, мов дерево із зернини, виростуть релігія, мистецтво та наука. У міфі обожнювали силу природи, рослини, тварин, пристрасті людської душі. У ньому, наприклад, грім і любов — це божества. Звідси розвинувся головний принцип язичництва — багатобожжя. А вже в пізніших релігіях обожнюватимуть єдину вищу силу.

У міфічному мисленні поєднувалися зародки всіх видів мистецтва, наук, політики, судочинства, виховання, освіти, медицини тощо. Адже міфи задовольняли всі духовні запити, давали інструкції для будь-яких дій. Такий стан називають *зародковим синкретизмом* (від грецьк. *федерація міст*), тобто злитість, нерозчленованість.

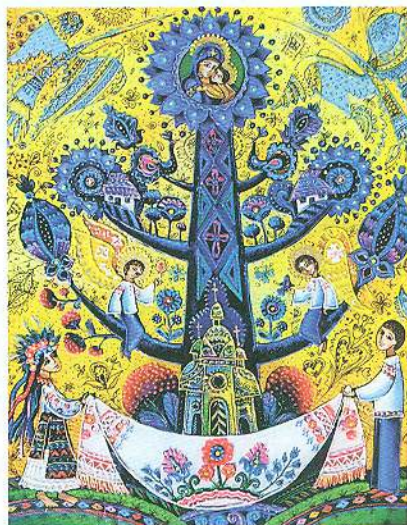
Головна мета міфології — поєднати, примирити протилежності, суперечності буття (живе — мертве, своє — чуже, жіноче — чоловіче, агресивне — миролюбне, земне — небесне тощо). Міфічне мислення було магичним, тобто спиралося на віру в диво, на пошук та очікування чудес. Тоді людина пізнавала й трактувала світ за допомогою символів, тобто умовних образів-знаків, що виражають певне узагальнення.

Поміркуйте!

- Визначте ознаки міфічного мислення у творах «Берегиня», «Сокіл-Род» і «Дажбог і Жива».

Центральний образ праукраїнської міфології — *Дерево життя*, або *Світове дерево*. Воно уособлювало єдність усього суцього. Це символічна модель Усесвіту, самого буття. Нижня частина (коріння) символізувала минуле, світ мертвих (вірай), середня частина — сьогодення, світ людей (край), верхівка крони — майбутнє, світ небесний, божий (рай). А увінчувало Дерево життя сонце у формі колеса чи великої пишної квітки (образ верховного божества). Дерево життя — це й Дерево роду, що пов'язує предків із нащадками. А також це символ родини, родючості, жінки, Богині-Матері. Також його вважали посередником між вимірами буття, своєрідним мостом, по якому можна дістатися в інші світи. Найпоширеніша форма зображення Світового дерева — стовбур із трьома ярусами гілок, на верхечках яких красуються райські квіти чи птахи.

Н. Хацько. Дерево життя

Найдавніші українські колядки донесли до нас міфічні уявлення про те, як із первісного океану з'явився світ (та й наука схильна до того, що життя зародилося спочатку у воді). У колядках ідеться про

Елементи Дерева життя на трипільському посуді

часи, коли не було ще ні неба, ні землі, а тільки синє море. Посеред моря росло дерево (дуб, явір чи сосна). На ньому три птахи (голуби чи соколи) раду радили, як заснувати світ. Птахи пірнули в море й дістали дари, з яких постав світ: із золотого каменя — сонце, зі срібного — місяць, з піску — зірки, а з мулу — земля.

Так само й у казках трапляється мотив «дерева до неба», вилізши на яке герой бачить небесне божество й отримує чарівні подарунки. З уявленнями про дерево-посередник між

світами пов'язаний і звичай саджати дерева та куці (переважно калину) на могилах предків. В українських легендах дівчина перетворюється на дерево (тополю чи калину) з горя, з туги за коханим. У веснянках трапляється мотив казкового дерева, яке парує закоханих. У традиційному весіллі прикрашали обрядове дерево — гільцэ, що символізувало виття гнізда, тобто створення нового дому й родини.

Мистецькі діалоги

Міфологія виявлялась у всіх видах давнього мистецтва. Наприклад, її образи доносить до нас традиційний український рушник, що символізував долю. Найчастіше на ньому вишивали саме Дерево життя, а обрамлювали так званим *безкінечником* — звивистою неперервною лінією, що формує повторюваний мотив. Це символ вічності, єдності життя в усіх його вимірах і формах.

Прадавня міфічна символіка збереглася і в народних танцях. Найдавнішою формою гуртового танцю вважають коло — знак сонця, родючості, добробуту, талану, зародження і поширення впорядкованого космосу серед безміру хаосу. А спіралеподібні рухи символізували перехід із фізичного виміру в метафізичний, потойбічний. Танцювальні композиції у формі воріт, арок, мостів образно позначали зв'язок між різними світами, єднання, одруження.

Українські рушники

О. Шупляк. Гопак